

Utveckling av sjökrigskonsten 1800-1900

Inledning

Under 1800-talet, speciellt dess sista hälft, sker en verklig *Revolution in Military Affairs* avseende sjökrigsmaterielen: från segel till ånga, skrov av järn och pansar i stället för trä och granater från bakladdade maskinriktade kanoner i stället för fullkolor från framladdade handriktade pjäser. Det sista slaget mellan seglande örlogsfartyg ägde rum 1827 vid Navarino mellan England, Frankrike och Ryssland å ena sidan och det Ottomanska riket å den andra i samband med det grekiska frihetskriget 1822-32.¹

Införandet av ångdrivna fartyg tog lång tid men började redan tidigt under 1800-talet. Först när propellern började införas med början under 1840-talet kunde utvecklingen komma igång på allvar. Innan dess användes hjuldrift, vilket skapade särskilda taktiska problem eftersom hjulen gjorde fartygen svåra att styra samtidigt som de blev mycket sårbara.² 1847 sjösattes den sista seglande örlogsmannen i Frankrike; 120-kanonersskeppet Valmy.³ I Sverige hade man studerat ångdriften sedan 1815 men först 1871 ansåg Förvaltningen för Sjöärendena att ångdriften var mogen för allmän användning.⁴

Samtidigt sker en stark utveckling av sjökrigskonstens teori. Denna utveckling var inte rak och kontinuerlig utan innehåller ett antal stickspår i form av tekniska återvändsgränder som naturligtvis också präglade tänkandet. Vidare påverkas utvecklingen av ett antal viktiga historiska händelser: den franska förlusten mot Storbritannien under Napoleonkrigen, Krimkriget, Nordamerikanska inbördeskriget, kriget mellan Österrike och Italien samt skapandet av kolonialväldena.

Efter det katastrofala kriget med Ryssland 1808-1809 blev Sverige definitivt en småstat. Den från Frankrike importerade tronföljaren, *le maréchal de l'empire*, Jean-Baptiste Bernadotte från 1814 kung Karl XIV Johan, inför en defensiv svensk strategi – centralförsvarsprincipen, med tonvikt på utnyttjande av det strategiska djupet i det svenska landterritoriet. Flottan får härvid en marginell roll med fokus på försvar av några viktiga inlopp. Denna strategi accentueras närmast genom de monitorer, som anskaffas mot bakgrund av det Nordamerikanska inbördeskriget. Det är först omkring 1880 som en nytändning sker i och med anskaffandet av de första sjövärdiga pansarbåtarna. Härvid krävdes också en ny sjöstrategisk syn, anpassad till den nya materielen.

Omkring 1890 får sjökrigskonsten ett genombrott genom den amerikanska amiralen AT Mahans bok *The Influence of Sea Power Upon History 1660 – 1783*. Här presenteras för första gången en sammanhållen syn på sjömakten och dess betydelse. Ungefär samtidigt kommer den brittiske amiralen Philip Colomb med sin *Naval Warfare*, en bok som kom att få stort genomslag i Sverige.

Mahan och Colomb var emellertid snarast kulmen på en lång utveckling. Inte minst i Frankrike förekom en livlig teoribildning på sjökrigskonstens område. Det mesta är nu glömt utom den s.k. unga skolan (*Jeune École*). Denna lade tonvikten på små fartyg och handelskrig mot en till sjöss överlägsen motståndare

¹ Lambert, Andrew. *War at Sea in the Age of Sail 1650 – 1850*. Cassel. London 2000. Sid 207.

² Depeyre 2003 sid 129.

³ Depeyre 2003 sid 32. 1855 sjösattes det sista linjeskeppet av trä, Bretagne; detta fartyg hade emellertid också ångdrift. Lindsjö sid 120.

⁴ Wedin, Folke och Hammar, Magnus. *Amiralitetetskollegiets historia. Del III 1803-1877*. Allhems förlag. Malmö 1977. Sid 110 ff.

1887 publicerades *Lärobok i Sjökrigskonst för användande vid Kongl. Sjökrigsskolan* av kommandörkapten Anton Baeckström ”på nådigt uppdrag”, som kan anses sammanfatta *the state of the art* före Mahan och Colomb sett med svenska ögon. Baeckströms tankar blir dock snart föråldrade i och med den nya materielen och nya tankar där inte minst kommandörkapten CG Flach gjorde stora insatser. Han hade genomgått *US Naval War College* 1894, där han träffat Mahan. Hans kanske viktigaste insats var emellertid att popularisera Colomb's bok, som han översatte. Men också flera andra sjöofficerare var starkt engagerade i den konceptuella debatt som följde på den nya sjökrigsmaterielens införande i slutet av seklet.

1905 sjösätts HMS Dreadnought och därmed inleddes en ny epok i den marina krigföringen. Genom sitt starka artilleri och höga fart blev alla äldre slagskepp i ett slag omoderna.

Denna uppsats behandlar några av trenderna i 1800-talets utveckling av sjökrigskonsten med tonvikt på det franska tänkandet samt några jämförelser med tankarna i Baeckströms lärobok samt debatten i slutet av 1800-talet.

Sjökrigskonst

Sjökrigskonst är en mindre vanlig term, som emellertid användes långt in på 1900-talet. Termen kan sägas innefatta såväl strategi som operationer och taktik inklusive stridsteknik. Den är praktisk när man skall diskutera äldre tänkande inom området eftersom dåtidens författare inte nödvändigtvis gjorde någon skillnad mellan dessa begrepp. Dessutom har definitionerna glidit under tidens gång – det som en gång kallades strategi skulle nu närmast kallas operationer och taktik. Dåtidens taktikbegrepp innefattar också det vi idag närmast kallar stridsteknik – läran om hur olika vapen utnyttjas.

När det gäller taktik skiljer man i svenska flottan på formell och tillämpad taktik. Den förra handlar om konsten att manövrera enskilda fartyg och förband med fartyg av samma eller olika slag. Den senare rör stridens förande. Nedan diskuteras inte den formella taktiken trots att Baeckströms bok lägger stor tyngd på detta ämne.

Med ett någorlunda modernt betraktelsesätt skulle man kunna diskutera sjökrigskonsten utifrån dels det överordnade syftet med krigföring till sjöss och dels de olika metoder som därvid tillämpas. Här måste man notera att begreppet *marin* är en del av det större begreppet *maritim*. Det förra omfattar den militära delen – örlogsflottornas verksamhet – medan det senare omfattar all verksamhet en nation bedriver till sjöss alltså även handelssjöfart, fiske mm. Marin strategi är således ett ämne som inte bara har bäring på kriget utan också på marin verksamhet i fredstid. Mahans definition av *naval strategy* [marin strategi] är i linje härmed mycket vid och allmänt hållen: ”Marin strategi har som mål att grunda, stödja och öka ett lands sjömak, i fred såväl som i krig.”⁵

Marin strategi anses i allmänhet syfta till vad som på svenska kallas *herravälde till sjöss*. Detta är en direkt översättning av det anglosaxiska begreppet *command of the sea*. I dag talar man internationellt snarare om *sea control* – *havskontroll* på svenska. Marin strategi kan sägas omfatta läran om hur *herravälde till sjöss* erhålles och utnyttjas. Herravälde till sjöss

⁵ A.T. Mahan, D.C.L., LL.D. *The Influence of Sea Power upon History 1660 – 1783*. Sampson Low, Marston & Company. London (årtal ej angivet, slutet av 1800-talet). Sid 23. Det svenska språkbruket avseende användandet av ord och prefix som sjö, marin och örlog är vacklande. Artikelförfattaren har strävat efter att använda i svenska Flottan gängse språkbruk.

innebär inte, som på land, kontroll av ett visst territorium eller i detta fall havsområde. I stället är det kommunikationerna till sjöss – för militära såväl som civila ändamål - som är i centrum för den marina strategin. Men denna insikt kom egentligen först med britten Julian S. Corbett omkring 1910 och ligger därför utanför denna artikels tidsrymd.

Mycket förenklat kan man säga att 1800-talets sjökrigsteori går från en koncentration på det taktiska i seklets början till en förståelse av ovan beskrivna större sammanhang mot slutet av detsamma. Nedan skall denna utveckling, med viss betoning på det franska tänkandet, kortfattat beskrivas. Parallellt skall vi se hur denna reflekteras hos Baeckström samt hos Flach m.fl. svenska sjöofficerare i slutet på århundradet.

För att göra diskussionen mer överskådlig delas denna i följande delavsnitt:

- Övergripande strategiska frågor – syftet med marin krigsföring
- Handelskrig eller eskaderkrig?
- Maktprojektion – utförande av respektive försvar mot invasionsföretag
- Rammen och den cinematiska skolan
- Stora fartyg eller små – Jeune École eller Mahan
- Specifikt svenska problem

Övergripande strategiska frågor – syftet med marin krigsföring

Såväl Richelieu som Colbert utarbetade vad vi idag skulle kalla för maritima strategier, d.v.s. strategier för statens verksamhet till sjöss omfattande såväl civila som militära element. Men någon teori för en sådan fanns inte vid denna tid. Begreppet infördes i det västliga tänkandet först 1771 genom en bok av Joly de Maizeroy. Detta hindrar inte att det fanns en lång tradition av förståelse för den marina verksamhetens strategiska betydelse. Richelieu var alltså inte den förste att formulera tankar kring sjömakten. Detta hade först såväl greker som romare gjort – jämför Themistokles⁶ ord ”Den som behärskar havet, behärskar allt”. Under den nya tiden hade bland andra kejsar Karl V samt engelsmännen Drake och Raleigh skrivit om problemen rörande herraväldet till sjöss.⁷ Raleigh (1554-1618) var kanske den förste som formulerade sambandet mellan sjömacht och rikedom: ”Den som kontrollerar havet kontrollerar handeln; den som kontrollerar handeln kontrollerar världens rikedomar.”⁸ Jan Glete har visat på det nära sambandet mellan utvecklingen av den europeiska statsmakten och förmågan att konstruera och organisera dåtidens flottor som var ”teknologiskt och administrativt det tidiga Europas mest komplexa organisationer.”⁹

Under 1800-talet växer, bl.a. i Frankrike en förståelse för sammanhanget mellan sjömacht, herravälde till sjöss och möjligheten att genomföra militära operationer mot land. Ett av de första stegen togs redan 1802 med *Traité élémentaire de tactique navale* [elementär avhandling i sjötaktik] utgiven av Audibert de Ramatuelle (1759-1840).¹⁰ de Ramatuelle lade stor vikt vid landstigningar och placerade vad vi kallar amfibieoperationer i centrum av sin strategiska vision.¹¹ Det är då, skrev han, nödvändigt att ha herravälde till sjöss (vara *maître*

⁶ Segraren vid Salamis 480 f.kr.

⁷ Hervé Coutau-Bégarie. La puissance maritime. Castex et la stratégie navale. Fayard 1985. Sid 39.

⁸ Citerat i Coutau-Bégarie 1999 sid 481.

⁹ Jan Glete. Warfare at Sea 1500 – 1650. *Maritime Conflicts and the Transformation of Europe*. Routledge. London 2000. Sid 71.

¹⁰ Depeyre 2003 sid 27. Alla översättningar är gjorda av artikelförfattaren.

¹¹ Depeyre 2003 sid 249.

de la mer) men detta herravälde är begränsat i tiden och i rymden. Detta är en utomordentligt viktig tanke, som kommer att bli en central punkt i den moderna sjökrigsteorin.

Det fanns också andra författare, som under 1800-talets första decennier förde strategiska och resonemang, som i många avseenden är relevanta än idag. En handelsflotta är av största betydelse för ett lands rikedom hävdades det.¹² En örlogsflottas viktigaste uppgift är också att skydda denna.¹³ Det fanns givetvis också ett samband mellan sjömakt och kolonier. En örlogsflottas rörlighet gav strategiska handlingsfrihet att anfälla eller försvara sådana. Det fördes också geopolitiska resonemang om hur kolonier lämpligen borde placeras så att de maritima kommunikationerna – med hjälp av en stark flotta – skulle kunna anfallas respektive försvaras.

Mitten av 1800-talet, då ångan slog igenom, var verkligen en tid av ”transformation” för att använda ett modernt amerikanskt modeord. Vilka möjligheter skulle detta helt nya framdrivningssätt innebära? Samtidigt innebar ångan begränsningar – man blev beroende av att kunna bunkra kol, varför fartygens autonomi minskades ganska avsevärt. Utvecklingen av spränggranaten balanserades av att fartygen först började förses med skydd av järn men snart konstruerades helt och hållet av detta material.¹⁴ Såväl ångfartyg som segelfartyg användes och båda hade, naturligt nog, sina förespråkare. Sedermera amiralen Jurien de la Gravière (1812-1892) beskrev situationen som: ”... en tid av tvekan då det är svårt att förutse med vilka element vi kommer att föra nästa krig. den ångdrivna marinen, där allt måste skapas, allt måste grundas från basen ända till den minsta detaljen.”¹⁵

Amiralen Jean Grivel (1778-1869) insåg att ett land med en stark flotta och en fördelaktig geopolitisk situation har möjlighet att föra begränsade krig på ett sätt som en kontinentalmakt inte har.¹⁶ Hans son Richild gav 1869 ut *De la guerre maritime avant et depuis les nouvelles inventions* [Om det maritima kriget före och efter de nya uppfinningarna], där han studera de nya möjligheter som ångdriften medförde.¹⁷ Han uttryckte de nya möjligheterna i dessa poetiska ord: ”Landstigning, överrumpling eller bombardemang, belägring till havs eller till lands, Flottan, herre över Oceanen, kan välja den säsong, dag och timme som är fördelaktiga för sitt mål att attackera” – med andra ord en övergripande syn på sjökrigföringens möjligheter.¹⁸

Sverige

Satsningen på ett centralförsvar hade gjort att flottan efter mitten av århundradet befann sig i mycket dåligt skick. Nordamerikanska inbördeskriget gav de första impulserna till en modernisering. Det är ganska uppenbart att striden mellan den svenskkonstruerade USS *Monitor* och CSS *Merrimac* 1862 granskades med stort intresse. Fyra monitorer (2.klass pansarbåtar) byggdes mellan 1865 och 1871.¹⁹ Ett antal mindre monitorer (3.klass pansarbåtar) byggdes också. Dessa fartyg var i första hand avsedda att skapa mobila spärrar i skärgårdarna. Regeringen uttalade 1871 att det marina försvaret av riket var begränsat till

¹² Depeyre 2003 sid 141 ff.

¹³ Depeyre 2003 sid 145 ff.

¹⁴ Det första stridsfartyget i järn är La Gloire sjösatt 1859. Depeyre 2003 sid 169.

¹⁵ Depeyre 2003 sid 175 ff.

¹⁶ Depeyre 2003 sid 149 ff.

¹⁷ Depeyre 2003 sid 486.

¹⁸ Depeyre 2003 sid 420.

¹⁹ HMS John Ericsson, Tordön, Tirfing och Loke i något varierande utförande. HMS Tordöns data: 1500 ton, 60x14x4 m, 6.5 knop, 2x267 mm.

infartsleden till Stockholm och två eller tre andra områden.²⁰ 1874 kom emellertid de nio 1. klass kanonbåtarna av Blendaklassen, avsedda för strid utanför skärgårdarna. Dessa hade en stor kanon på backen och dåligt skydd, som skulle kompenseras av hög fart.²¹

Det är intressant att notera att dessa fartyg kallades ”båtar” och inte fartyg eller skepp. Bakgrunden var politisk. Det fanns en oro för att en sjögående flotta berodde delvis på att man på vissa håll såg en sådan som ett möjligt instrument för ”äventyrliga kretsar” som kanske skulle önska att Sverige deltog i offensiva allianser med syfte att återta Finland. Mot denna bakgrund verkade båtar mer ”politiskt korrekt”.²²

1880 tillsattes två försvarskommittéer, en för armén och en för flottan. Dessa skulle studera det framtida försvarets utformning mot bakgrund av en eventuell kustinvasion företagen av Ryssland eller Tyskland. Utredningen fick till resultat att flottan skulle ha förmåga att strida såväl i skärgård som på öppet hav. I linje med detta beställdes 1883 den första riktiga pansarbåten, « av 1.klassen », HMS Svea (2930 ton, artilleri 2*25,4 cm och 4*15,2 cm samt en fast torpedtub) samt en torpedbåt.²³ 1887-1890 kom ytterligare två pansarbåtar av 1.klassen. Den tredje i klassen (HMS Thule) var den första, som utrustades med ramm. Svea-klassens fartyg var helt moderna men internationellt sett små. Under de närmaste åren tillfördes ett tiotal pansarbåtar samt ett antal torpedbåtar.

Baeckströms *Lärobok i Sjökrigskonst från 1887* skrevs alltså i en tid då den svenska strategin förändrades från centralförsvaret med fåtaliga uppgifter för flottan till ett periferiförsvaret. Flottan fick nya fartyg som skulle komma att innebära helt nya möjligheter. Boken måste ses mot denna bakgrund, men författaren försöker att skriva en allmän lärobok, som inte är specifikt avpassad till svenska förhållanden.

Som författaren påpekar hade materielen utvecklats mycket decennierna innan genom exempelvis ångmaskinen, rammens och minornas.²⁴ I och med att segelfartygens tid var förbi hade det blivit betydligt lättare att föra strid till sjöss. Å andra sidan krävde de nya vapnen mycket mer kunskaper än de gamla. Det var alltså nödvändigt att ge teoretiska kunskaper till de unga officerarna redan på sjökrigsskolan. För att göra detta krävdes en analys av de senaste krigen och slagen till sjöss.²⁵

Baeckström använder begreppet strategi, som han ger definitionen ”krigföringslära”. Strategin, skriver han, lär ut hur man gör planer för utnyttjandet av alla krigsmaktens medel – när och var skall dessa medel användas?²⁶ Militärhistorien utgör här den viktigaste grunden för att lära sig konsten att föra krig, vilket var i enlighet med gängse svensk militär uppfattning vid denna tid.²⁷ I en typiskt Clausewitzisk formulering understryker författaren

²⁰ Hjulhammar 1908, sid 402.

²¹ HMS Blenda sjösatt 1874. 550 ton, 1X27,4 cm, 1X12,2 cm, drygt 11 knop.

²² Glete, Jan. John Ericsson and the transformation of the Swedish naval doctrine. Intervention at a seminar on John Ericsson. National Defence College, November 14, 2003. Pp 4.

²³ Lindsjö, Ronny. *Marinhistoria*. Chefen för marinen. Värnamo 1993. Pp 148.

²⁴ Man får vara försiktig när man diskuterar ”minor” i slutet av 1800-talet eftersom torpeden länge kallades självgående mina eller kort och gott mina. En minbåt kan alltså vara såväl en båt som använder minor (stångminor eller släpminor) som en torpedbåt. I början var det nog inte heller så stor skillnad

²⁵ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. III.

²⁶ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 5 ff.

²⁷ Åselius, Gunnar: ”Krigshistoriens uppgång och fall: svensk officersutbildning, 1878-1990” i *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* (2:2005), s. 44.

emellertid att man inte skall läsa historien för att där hitta fasta regler utan för att utveckla sitt omdöme.²⁸

Baeckström ger emellertid inget försök att sätta in sjökrigföring i ett större sammanhang. I förbigående nämns att flottan omfattar alla åtgärder till skydd och stöd för den maritima handeln. Detta kan dock knappast tas som intäkt för att Baeckström skulle ha förstått tanken bakom ”sjömakt”. Han koncentrerar sig på taktik med syfte att slå eller fördröja en fiende men inget sägs om hur detta skulle hänga ihop med landets försvar eller den djupare orsaken till att landet behöver en örlogsflotta. I boken anger han tre grundregler, alla närmast av taktisk natur:

- Överlägsenhet i stridsmoral är viktigare än en svag övervikt i militär styrka.²⁹
- Man bör vinna med så små förluster som möjligt och varje manöver måste ge en fördel eller förhindra att fienden får en sådan.³⁰
- Det är nödvändigt att kraftsamla mot en del av fiendens eskader, som bör förstöras innan resten av fiendefartygen kan komma till dess hjälp.³¹

Mahan och Colomb

Den mer övergripande utvecklingslinje, som ovan skisserats, kröns 1889 med utgivningen av sedermera amiralen Mahans *The Influence of Sea Power upon History*. Grundbulten i Mahans strategiska tanke är *Sea Power* – sjömakt. På sikt segrar alltid sjömakten mot landmakten.³² Sjömakt har spelat och kommer att fortsätta att spela en avgörande roll för de internationella relationerna. Ekonomisk framgång beror i stor utsträckning på internationell handel, som i sin tur kräver skydd av en stark flotta.³³ Intressant nog ger han aldrig någon definition på begreppet sjömakt.³⁴ Däremot har han definierat vilka element som påverkar sjömakten: geografisk position, fysiska förhållanden inklusive naturtillgångar och klimat, territoriets utsträckning, befolkningens storlek, befolkningens karaktär samt regeringens karaktär inklusive nationella institutioner.³⁵

Det var dock knappast Mahans geopolitiska och strategiska tankar, som kom att uppskattas i Sverige. Ända fram till det kalla krigets slut var invasionsförsvar, och flottans uppgifter i detta sammanhang, den självklart viktigaste uppgiften. En mer övergripande diskussion om den svenska örlogsflottans tänkbara roller har knappast förekommit. Den svenska sjöstrategiska diskursen har snarast diskuterat flottans roll i förhållande till andra försvarsgrenar och hur invasionsförsvarsuppgiften bäst skulle lösas.

Mahan är känd som en stark förespråkare för vikten av avgörande sjöslag. Det var, ansåg han, bara på detta sätt som herravälde till sjöss kunde säkras.³⁶ Det avgörande slaget kräver koncentration mot fiendens huvudstyrka. Detta innebär också att offensiv är nödvändigt – i sjökriget kan försvar inte förverkligas på annat sätt än genom offensiv.³⁷

²⁸ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 4f.

²⁹ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 64.

³⁰ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 64.

³¹ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 225.

³² *Ibid* sid 64.

³³ Jon Tetsuro Sumida. *Inventing Grand Strategy and Teaching Command. The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered*. The Woodrow Wilson Center Press. Washington 1997. Sid 6.

³⁴ *Ibid* sid 45.

³⁵ Mahan sid 29.

³⁶ Coutau-Bégarie 1985 sid 64.

³⁷ Herbert Rosinski. *Commentaire de Mahan*. Economica et Institut de Stratégie Comparée. Paris 1996. Sid 65.

Viceamiral Philip Colombs *Naval Warfare*³⁸ kom ut 1891. Han hade tidigare gett ut *The Protection of our Commerce Considered* [Om skyddet av vår handel] från 1869, med ett övergripande perspektiv på sjökrigföringen.³⁹ *Naval Warfare* har ungefär samma historiska upplägg som Mahans bok och kom därmed i skuggan av sin 'konkurrents' framgång. Det intressanta med Colomb är att han kom att spela en relativt viktig roll i den nymornade svenska flottan vid sekelskiftet, genom att han populariserades av sin svenske översättare kommendörkapten C.G. Flach. I Sverige sågs vid denna tid Colomb och Mahan som de två grundarna av sjökrigsvetenskapen.⁴⁰

Huvudpunkten i Colombs bok, i varje fall sedd med dåtidens svenska ögon, var principen *Fleet in being*.⁴¹ Denna grundas på amiralen Lord Torringtons försvarsbrev när han efter slaget vid Beachy Head 1690 ansågs ha varit alltför passiv gentemot den överlägsna franska flottan. Colombs definition av begreppet är "... en 'fleet in being' skulle sålunda vara en flotta, som är i stånd och fast besluten att anfälla en fiende, hvilken i sin ordning ämnar företaga ett anfall mot det landområde, förstnämnda sjöstyrka sig uppdraget att skydda."

Flach hade tjänstgjort i den brittiska flottan i slutet av 1800-talet och därvid blivit bekant med såväl Colomb som politikern och skribenten Arnold-Forster. Flach översatte 1892 en bok av den senare. I företalet beskrev han principen *Fleet in being*, som han hävdade skulle vara av stor betydelse för den svenska flottan i samband med att man utnyttjade skärgårdarna som skydd.⁴²

Mot denna bakgrund är det lätt att förstå Colombs popularitet i Sverige vid sekelskiftet. Den svenska flottans var visserligen då relativt modern men naturligtvis var underlägsen den ryska och den tyska. Mahan var mot denna bakgrund mindre relevant, eftersom den strategi han förespråkade föreföll kräva åtminstone paritet med potentiella fiender; något svenskarna inte kunde hoppas på. Colombs *fleet in being* princip gav alltså den svenska flottan en teoretisk *raison d'être* som den annars saknat. Detta uttrycktes så här "Äfven underlägsna, till och med slagna flottor, hafva gång efter annan utgjort tillräckligt hot mot landstigningsföretag. Detta är så att säga den röda tråd, som genomgår större delen av Colombs arbete."⁴³

Kommendörkapten Herman Wrangel satte in denna princip i ett större sammanhang i en artikel från 1895. Han pekade här på att en fiende måste slå den försvarandes flotta innan ett invasionsföretag kan påbörjas. Det gäller alltså för försvararen att överleva fram till dess att invasionsflottan närmar sig målet då man kan rusa ut för att slå fienden – i första hand hans transportfartyg.⁴⁴ Wrangel skulle senare i början av 1900-talet att företräda en mer offensiv skola.

³⁸ P.H. Colomb. *Sjökriget. Dess grundregler och dess förändring historiskt behandlat*. Översatt av C.G. Flach. Tredje upplagan. Linköping 1903. Det kan noteras att Flach hade gått US Naval War College.

³⁹ Coutau-Bégarie 1999, sid 487.

⁴⁰ Anförande af föredragande i Sjökrigskonst och sjökrigshistoria H. Wrangel. Uppläst inför Kgl Örlogsmannasällskapet den 15 Nov. 1894. *Tidskrift i Sjöväsendet* 1895 sid 27-28.

⁴¹ I Sverige användes inledningsvis en översättning "en flotta i vardande" men sedermera har det engelska uttrycket kommit till användning varför detta används här.

⁴² John B Hattendorf and Gunnar Sundell. Med sjöviden till Newport. De första svenskarna vid US Naval War College. *Forum Navale* nr 41, 1986. Sid 47 ff.

⁴³ Anförande vid Örlogsmannasällskapets ordinarie sammanträde den 6 Februari af H. Wrangel. *Naval Warfare af Colomb och The influence of Sea Power af Mahan*. *Tidskrift i Sjöväsendet* 1895 sid 118.

⁴⁴ H. Wrangel. Anförande af föredragande i Sjökrigskonst och sjökrigshistoria. *TiS* 1895. P 35. Lullier, a French naval officer, published *Essai sur l'Histoire de la Tactique navale* in 1867.

Det kom att dröja innan Mahans tankar fick något större inflytande i Frankrike. Intresserade kände naturligtvis till Mahans teser genom utländsk fackpress. Tack vare amiralen Edouard Bouët-Willaumez (1808-1871) införande av Jominis tankar i sjökrigsteorin fanns en grund för förståelsen av Mahan.⁴⁵ I *Théorie de la Grande Guerre* [Det stora krigets teori] från 1893 hävdade fänrik (!) Guiffart att Mahans principer var tämligen lika de Bouët-Willaumez hade framfört samt att strategins principer var eviga.⁴⁶ En annan officer som citerade Jomini var en kommandörkapten Farret. Offensiven var huvudsaken och fiendens flotta var huvudmålet hävdade han. När denna var slagen kunde man övergå till kustbeskjutning eller landstigning – en bra sjömakts borde kunna sätta iland upp emot 150 000 man på en gång.⁴⁷

Den unga skolan (la jeune école)

Såväl Mahan som Colomb byggde sina resonemang på historiska exempel, den vanligaste metoden i strategisk teoribildning. Den s.k. unga skolan (*jeune école*), som spelade en viktig roll i Frankrike i slutet av 1800-talet är ett exempel på en skola där teknik och sociologi i stället spelar en huvudroll. Den grundades av amiral Aube (1826-1890) och ledde till en häftig debatt mellan anhängare av handelskrig och eskaderkrig respektive mellan de små fartygens talesmän och slagskeppens anhängare. Unga skolan förfäktade att det oinskränkta handelskriget var Frankrikes enda rimliga vapen mot Storbritannien och att den moderna tekniken hade skapat möjlighet att genomföra ett sådant krig på ett helt nytt sätt. Härmed förkastade man den gängse strategin som, på ett eller annat sätt, såg herravälde till sjöss som sjökrigets huvudmål.

På 1890-talet var de två ledande inom denna skola signaturen Commandant Z (Paul Fontin) och Henry Montéchant (commandant Vignot).⁴⁸ Till skillnad från sina föregångare inom den unga skolan använde de historien som ett sätt att bevisa sina teser om sjöfartskrig utnyttjandet av ramm och torpeder etc. I *Les guerres navales de demain* [Morgondagens sjökrig] användes en nomenklatur hämtad från Jomini: operationsbas, operationslinje, strategisk manöver mm.⁴⁹

Z och Montéchant strävade inte efter att utveckla en allmän sjökrigsteori utan sökte en fransk strategi. Här gick det inte att, som Mahan hävdade, koncentrera sig på att förstöra fiendens huvudstridskrafter. Detta skulle dels vara svårt – en underlägsen fiende kommer att undvika strid – och dels vara fel med tanke på att sjökrigföringens huvudmål var motståndarens sjöfart. För en kontinental stat var sjömakten inte tillräcklig; i ett krig mot Tyskland skulle framgångar till sjöss inte kunna väga upp ett katastrofalt nederlag till lands. Z och Montéchant var emellertid övertygade om vikten av sjömakts: det första kejsardömets öde hade inte avgjorts vid Moskvas brand utan vid Trafalgar. I sitt förord till *Les guerres navales de demain* skrev amiral Révéillere att ”det var de brittiska skeppen som seglade vid Waterloo”.⁵⁰

Flottans svaghet, endast 75% av den brittiska och mycket äldre, var ett viktigt skäl till att Frankrike 1898 gav efter för det brittiska ultimatumet gällande Fashoda.⁵¹ Krisen är ett utmärkt exempel på konsekvenserna av en strategi som inte kan backas upp av trovärdiga militära resurser. Mahans *Sjömaktens inflytande ...* kom ut i bokform i fransk översättning

⁴⁵ Motte sid 347.

⁴⁶ Motte sid 347.

⁴⁷ Motte sid 354 ff.

⁴⁸ I flottan tilltalas såväl örlogskaptener, kommandörkaptenener och kommandörer med ”commandant”.

⁴⁹ Motte sid 334 ff.

⁵⁰ Motte sid 337 ff.

⁵¹ Motte sid 406.

året därpå, 1899, samma år som den svenska. Krisen resulterade bland annat i att mahanismen fick genomslag i Frankrike. Men detta tillhör nästa århundrade.

Liksom sina franska kollegor försökte inte heller de svenska skribenterna att skapa något annat än en teoretisk och praktisk bas för den svenska flottans operationer inom ramen för ett invasionsförsvar. Någon allmän sjökrigsteori har, artikelförfattaren veterligt, aldrig utvecklats i Sverige. Bäckströms lärobok var visserligen allmängiltigt formulerad men kan knappast betraktas som ett teoretiskt verk i denna mening.

Beroendet av armén

En av den gryende svenska sjökrigsteorins viktigaste uppgifter var att frigöra flottan från beroendet av armén. En grundläggande tanke bakom centralförsvaret var att det vore omöjligt att avslå ett invasionsförsök redan vid kusten. Fienden måste därför nötas ut genom ett försvar på djupet.⁵² Krigsminister von Platen ansåg 1850 att man ”omedelbart borde kväva varje tanke på en högsjöflotta. Allt marint försvar var av underordnad betydelse i jämförelse med landförsvaret, men det borde, i samarbete med detta, kunna hindra fientliga landstigningar.”⁵³

Grundproblemet var att man inte förstod att en flotta till sjöss kunde hindra ett invasionsförsök genom att hota sjöförbindelserna. Flottan sågs snarast som ett rörligt kustartilleri eller, i bästa fall, som ett kavalleri som skulle rusa ut och attackera fienden nära det område där denne ville landstiga.⁵⁴ Med denna tanke följde att det marina försvaret skulle kräva fartyg spridda längs hela kusten, vilket naturligtvis skulle vara för dyrt.⁵⁵

Den svenska armén, starkt influerad av den tyska efter 1870, synes ha föredragit en svensk sjötaktik i enlighet med den s.k. fästningsskolan.⁵⁶ Här organiserades flottan enligt samma principer som armén och helt beroende av denna. Observatörer längs kusten förväntades, enligt detta koncept, ge alarm när den fientliga flottan siktades varvid örlogsfartygen förväntades rusa ut ur hamnen som ett kavalleri från en fästning.⁵⁷

Många sjöofficerare ansåg att kriget mellan Chile och Peru 1896 hade visat på betydelsen av självständiga marina operationer. Att samordna arméns och flottans operationer skulle vara som att kedja en elefant vid en valfisk skrev man exempelvis.⁵⁸

Det fanns emellertid de, bl.a. Flach och Wrangel som företrädde en strategisk syn där land- och sjöstridskrafter kompletterade varandra.^{59 60} Också i armén fanns det förståelse för denna tanke. Chefen för Generalstaben skall ha förespråkade en: "(s)ådan utveckling av vårt

⁵² *Ibid* sid 78.

⁵³ Wrangel 1901. Sid 60.

⁵⁴ Därav namnet ”fästningsflotta” (forteress fleet), en flotta som utnyttjar kusten som en sorts fästning; jfr det tyska begreppet ”Ausfallskorvetten”, se Theodore Ropp. *The Development of a Modern Navy. French Naval Policy 1871 – 1904*. Naval Institute Press. Annapolis 1987. Sid 29.

⁵⁵ Osignerat. Det Ijusnar. *TiS* 1897. Sid 110 ff.

⁵⁶ Den engelska benämningen är den vanligaste. Tyvärr är det så att de flesta av de begrepp som diskuteras i denna artikel aldrig, författaren veterligt, har givits etablerade svenska översättningar. Detta i sin tur hänger naturligtvis samman med det svaga intresset för marina frågor i Sverige.

⁵⁷ Ropp Theodore: *The Development of a Modern Navy. French Naval Pollicy 1871 – 1904* (Naval Institute Press, Annapolis 1987), s. 28ff.

⁵⁸ Osignerat. *Sjö- och landkrig*. Sid 219 ff,

⁵⁹ Flach sid IX.

⁶⁰ H Wrangel. Det strategiska sambandet emellan flottan och armén. *TiS* 1900. Sid 132.

sjöförsvaret, att den i Norrbotten opererande försvarshärens flank och rygg så vidt möjligt tryggas mot havet.”⁶¹

Handelskrig eller eskaderkrig?

Bakgrund

Mahan kritiserade ofta den franska flottan för dess faiblesse för sjöfartskrig; något som stred mot hans grundläggande syn att sjömakten måste erövrats genom slag mot fiendens flotta. Denna franska strategi har emellertid i alla fall anor till Jean Bart, som under det Pfalziska tronföljdskriget använde ett antal fregattdivisioner mot fiendens handelssjöfart och fiske med gott resultat i en ”vargflocktaktik” påminnande om den som tyska ubåtar använde under andra världskriget.⁶² Den kände fästningsbyggaren Vauban förvandlade tanken på handelskrig till system i *Mémoire concernant la caprerie* [Memorandum om kaperiet] från 1695. I stället för att erövra sjöherraväldet (bli *maîtres de la mer*) var det nödvändigt att begränsa sig till att attackera britternas och holländarnas handelsflottor. Här skulle Frankrikes geografiska läge vis-à-vis handelsvägarna kunna utnyttjas.⁶³

Den unga skolan

Den unga skolan kom att driva denna tradition till sin yttersta spets. Redan 1873 hade Aube deklarerat att den moderna tekniken gjorde att havet inte längre kunde domineras av en makt. ”Tack vare ångan, åt den överlägsna fart som den ger åt kaparna... kan vare sig blockad eller segerrik flotta garantera det segerrika folkets handels säkerhet...”⁶⁴ Mot Storbritannien, med sin överlägsna flotta, var handelskriget den enda verksamma strategin: ”Handelskriget blir det effektivaste sättet att ruinera fiendens handel. Det är alltså lämpligt att skapa en flotta av specialiserade kryssare”.⁶⁵

Aube biträdades av den skicklige propagandisten Gabriel Charmes (1850-1886 **kolla**), som hävdade att torpedbåtar på 30 ton skulle kunna uppträda fritt till sjöss ungefär som ett pansarskepp. De skulle vara autonoma och ha förmåga att skydda sig själva. Målet för sjökrigföringen skulle vara att skada fiendens ekonomiska och finansiella makt genom handelskrig och angrepp på kusten, där också fiendens eskadror skulle stängas inne.⁶⁶ Aube ansåg emellertid att slagskepp kunde vara nödvändiga för att blockadbrytning och för kustbeskjutning. Om motståndaren var ungefär jämbördig kunde han tänka sig eskaderkrig. Charmes delade inte dessa uppfattningar.⁶⁷ Aube arbetade alltså fortfarande inom ramen för en klassisk tripolär strategi: eskaderkrig för herravälde till sjöss, blockad och handelskrig.

Opposition

Den unga skolan fick naturligtvis inte stå oemotsagd. Amiral Bourgois gick 1886 till attack med *La guerre de course, la grande guerre et les torpilles* [Sjöfartskriget, det stora kriget och torpederna] där han hävdade att eskadrarna var sjökrigets viktigaste vapen; handelskriget kunde inte drivas separat. Han kritiserade också Aubes och Charmes idéer om det oinskränkta sjöfartskriget – det var inte bara moraliskt fel utan skulle också leda till att Frankrike blev fredlös.⁶⁸

⁶¹ Osignerat. Det ljusnar!. *TiS* 1897 sid 113.

⁶² Taillemite sid 123.

⁶³ Motte sid 61.

⁶⁴ Motte sid 170.

⁶⁵ Depeyre 2003 sid 488 ff.

⁶⁶ Depeyre 2003 sid 435.

⁶⁷ Motte sid 181 ff.

⁶⁸ Motte sid 218 ff.

Lockroy, sjöminister 1895-96, gav 1899 ut boken *La défense navale* [det marina försvaret]. I boken, hans testamente, framförde stark kritik mot den franska politiken. Lockroy hävdade en variabel doktrin: eskaderkrig mot underlägsna motståndare och sjöfartskrig mot de överlägsna. En viktig tes var att ”Byggandet och sammansättningen av en flotta [borde vara] ett exakt uttryck för ett lands utrikespolitik ... Flottprogrammet blir fatalt inkoherent när utrikespolitiken är flytande och obestämd.”⁶⁹ Lockroy tar alltså tydligt ställning för att krigsmakten skall vara underordnad den civila ledningen och att det skall finnas koherens mellan den övergripande strategin och den militära.

Sverige

Någon motsvarande diskussion förs inte i Sverige. Baeckström ägnar visserligen ett teoretiskt kapitel åt kryssarkriget, som handlar om att anfälla fiendens handelsfartyg och försvara de egna. Den strategiska innebörden diskuteras emellertid inte.⁷⁰ Som påpekats var den svenska sjöstrategin fokuserad på invasionsförsvar och strid i detta sammanhang. I den här beskrivna striden stod man alltså närmast de som hävdade eskaderkriget. Under de två världskrigen kom dock flottans verksamhet att domineras skyddet av handelssjöfarten, där flottan spelade en vital roll – något som omgäende glömdes bort av statsmakterna efter krigens slut.

Maktprojektion – utförande av respektive försvar mot invasionsföretag

Bakgrund

Människan är ett landdjur. Krig avgörs därför oftast på land medan sjökrigföring ensam sällan är avgörande. För att nå ett sådant måste i allmänhet fiendens maktcentra på land påverkas. Den svenska stormaktstiden och dess krigföring på kontinenten hade varit omöjlig utan en flotta som kunde säkra kommunikationerna med hemlandet.

De ryska härjningarna längs svenska östersjökusten 1719-1721 visade på nödvändigheten av att ha grundgående fartyg för strid i skärgårdar; i praktiken innebar detta galärer. Det var Peter den Store själv som insett att denna medelhavs farkost skulle vara vällämpad för skärgårdarna vid Östersjön.⁷¹ I Sverige fick vi till och med en särskild galärflotta – Arméns flotta, senare skärgårdsflottan. Ångdriften innebar emellertid att även större fartyg kunde uppträda säkert i skärgårdarna varför denna uppdelning upphörde 1875.

Ångdriften medförde revolutionerande möjligheter när det gällde vad som nu kallas maktprojektion – amfibiekrigföring och kustbeskjutning. Termen lanserades för övrigt 1869 av Richild Grivel (son till amiralen Jean Grivel) i *De la guerre maritime avant et depuis les nouvelles inventions* [Om det maritima kriget före och efter de nya uppfinningarna], där han talade om *projection de puissance*.⁷² Det blev nu möjligt att uppträda nära kusten utan större risk för lägervall⁷³, i skärgårdsområden och på stora floder. Den kustnära striden blir alltså mer intressant under 1800-talet på bekostnad av ”eskaderkriget” fritt till sjöss.

⁶⁹ Motte sid 447 ff.

⁷⁰ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 68.

⁷¹ Mörner, Magnus. Vår Östersjökust nedbränd 1719-1721 – terror avpassad för att framtvina fred. Papper framlagt vid seminarium på FHS 2004-11-10. **SE MHT??**

⁷² Depeyre 2003 sid 486.

⁷³ Lägervall är ett ytterst farligt tillstånd då ett fartyg ligger nära och lovvarts i förhållande till land och inte har sjörum att manövrera.

Den franska erfarenheten

Mellan 1803 och 1805 byggde Napoleon upp en invasionsstyrka avsedd för England; en idé som övergavs i samband med det fälttåg som med tiden ledde till freden i Tilsit 1807.⁷⁴ Flera författare återkom till denna tanke under 1800t-talet. Amiral Burgues de Missiessy (1756-1837) studerade problemet med hjälp av simuleringar och kom fram till att det var möjligt att med 27 linjefartyg, 9 fregatter och 3 skonoter kunna sätta iland 16 000 man med artilleri på tre timmar med egna båtar.⁷⁵

Tanken att fylla en projektil med krut realiserades av en fransk general, Paixhans, varefter spränggranaten infördes i alla större flottor under 1830-talet. Det lyckade franska bombardemanget av Vera Cruz 1838 ansågs till stor del vara ett resultat av detta nya vapen, som därmed kom att rubba den strategiska balansen mellan land och hav.⁷⁶ Dittills hade det allmänt ansetts att fartyg inte kunde besegra fort med artillerield.

Krimkriget (1854-56) åskådliggjorde de nya möjligheterna till maktprojektion. Detta krig innebar såväl en omfattande amfibieoperation på Krim samt närvaro i Östersjön inkluderande kustbeskjutning av Bomarsunds fästning på Åland och Sveaborg. En så omfattande amfibieoperation var då något relativt nytt; ”havet attackerar landet”. Kusten blir i detta perspektiv en viktig övergångszon mellan land och hav och får allt större betydelse i det marina tänkandet.⁷⁷

Sverige

I Sverige är det, åtminstone sedan kriget 1808-09 invasionsförsvaret, d.v.s. försvaret mot maktprojektion, som står i förgrunden.

Baeckströms beskriver omfattande ”kombinerade operationer” byggda på brittiska och franska erfarenheter, inte minst från Krimkriget, men koncentrar på striden i ”ofria farvatten” – d.v.s. mycket kustnära eller i skärgård. Striden i dessa farvatten är, säger författaren, särskilt viktig för den underlägsne eftersom denne här kan utnyttja terrängen för att förändra styrkebalansen.⁷⁸ Baeckström hade också i annat sammanhang hävdat att ett mobilt skärgårdsförsvaret i kombination med en kustförsvarfsflotta skulle vara det bästa för Sverige.⁷⁹

Baeckström beskriver striden mellan en flotta som tränger in i ett skärgårdsavsnitt och den försvarande flottan. Han beskriver hur båda sidor bör agera. Fartyg, väpnade båtar, landsoldater, fästningar och hinder vävs samman till en taktiskt enhet på ett mycket speciellt sätt. Han grundar sig här på erfarenheter framför allt från Nordamerikanska inbördeskriget men också från andra strider som Foutcheou 1884 mellan en kinesisk och en fransk eskader på Minfloden i dagens Vietnam.⁸⁰

De sjöofficerare, som skriver senare under 1800-talet, ifrågasätter inte kustförsvaret som huvuduppgift. Det man diskuterar är snarare hur beroende av skärgårdarna man skulle vara. De kunde ge taktiska fördelar men det fanns också en risk att deras utnyttjande skulle leda till en statisk taktik. Kriget mellan Japan och Kina 1896 **koll** hade visat på farorna härav: "...vi

⁷⁴ Huruvida invasionsförberedelserna åtminstone delvis var en diversionsmanöver diskuteras i Herold sid 235 ff.

⁷⁵ Depeyre 2003 sid 74.

⁷⁶ Lambert sid 208 ff.

⁷⁷ Depeyre 2003 sid 232.

⁷⁸ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 242.

⁷⁹ Nekrolog i *Tidskrift i Sjöväsendet* 1889, s. 328.

⁸⁰ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 251 ff.

kunna lära oss, huru det icke bör tillgå. Den svenska flottan bör nemligen icke uppsöka en stark position och stödd på dess befästningar söka utöfva något slags "flank-hot"; ty så gjorde den kinesiska sjöstyrkan - och misslyckades."⁸¹

Med tiden utvecklades en särpräglad svensk taktik: "en för svenska flottan säregen strategi, byggd på skärgårdens begagnande för sjöstridskrafternas ostörda förflyttning, reträtt eller samling till ett afgörande."⁸²

Baeckströms idéer skulle emellertid leva kvar mycket länge och då särskilt i Kustartilleriet med dess betoning på skärgårdsstrid. Men inte heller här gick man så långt som Baeckström hävdade – en strid där örlogsfartyg och befästningar integreras.

Rammen och den cinematiska skolan

Manöverförmågan blev särskilt viktig när ramen kom på modet efter slaget vid Lissa 1866 mellan Österrike och Italien då von Tegetthofs chefsfartyg *Ferdinand Max* rammade italienska chefsfartyget *Re d'Italie*. En duell mellan två rammförsedda fartyg skulle naturligtvis kräva mycket stor manöverförmåga. Ett resultat härav var det stora intresset för komplicerade geometriska figurer.⁸³

En av de stora inspiratörerna för den skola som idag kallas den "cinematiska skolan" eller "rörelseskolan" var den ryske amiralen Boutakoff. Denne, vars "dubbla gir" är välkänd för alla svenska sjöofficerare, organiserade taktiska prov i finska viken 1868 genom att låta mindre, väl fendrade ångbåtar, genomföra dueller under kontrollerade former.⁸⁴ Resultatet beskrevs i hans bok *Nouvelles bases de tactique* [Nya grunder för taktiken], som kom ut på franska 1864.⁸⁵ Den franske amiralen Bourgois publicerade 1869 en rad artiklar där han gav geometrin en central plats inom sjötaktiken. Han hävdade att taktik enbart var en fråga om geometri, som borde utvecklas vid skrivbordet långt i förväg men sedan givetvis måste utnyttjas beroende på chefsens uppfattning av situationen.⁸⁶

När artilleriet förbättrades hade ramen spelat ut sin roll. Dess storhetstid varade ungefär från 1866 till 1880-talet.⁸⁷ Baeckström gav emellertid detta vapen stort utrymme. Han ger tämligen noggranna anvisningar för hur man skall manövrera för att ramma respektive för att undvika att bli rammad.⁸⁸

Herman Wrangel argumenterade så sent som 1898 i *Svenska Flottans Bok* för ramen med stöd av dess utnyttjande i franska flottan. Han hävdar vidare att detta "vapen blir då ofta den svagares vapen mot den starkare" men naturligtvis ändå mer effektivt när ett stort fartyg ramar ett mindre. Lustigt nog påstår han att det var det senare skälet som gjorde att "våra

⁸¹ F. Grahm. Hvilka lärdomar kunna för Sveriges försvar hemtas av kriget mellan Kina och Japan?. *TiS* 1897. Sid 331 ff.

⁸² C. Om luftballongen i sjökrigets tjänst, särskilt med fästadt afseende på våra förhållanden. *TiS* 1901. Sid 26 ff.

⁸³ Depeyre: *Entre vent et eau* s. 374.

⁸⁴ I *Tidskrift i Sjöväsendet* finns det några citat från amiralens dagordrar till sin övningseskader under sommaren 1868 eller 1869. Baeckström ger där sin syn på en del manöverproblemer. Se *Tidskrift i Sjöväsendet* 1868-1869 sid 143 ff. Det finns inga kommentarer.

⁸⁵ Depeyre: *Entre vent et eau* s. 361ff.

⁸⁶ Depeyre: *Entre vent et eau* s. 377.

⁸⁷ Depeyre: *Entre vent et eau* s. 388.

⁸⁸ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 32-48.

senaste pansarbåtar hafva erhållit rammstäf” – de var ju de största örlogsfartyg Sverige hade.⁸⁹

Stora fartyg eller små – Jeune École eller Mahan

Den unga skolan

Redan den ovan nämnde general Paixhans förutsåg att den nya tekniken skulle göra det möjligt för mindre och billigare fartyg att vinna över större och dyrare. Denna idé vidareutvecklades av den unga skolan och då särskilt av Charmes. Denne hävdade att torpedbåtar på 30 ton skulle kunna uppträda fritt till sjöss ungefär som ett pansarskepp. De skulle vara autonoma och ha förmåga att skydda sig själva. I *La réforme de la marine* [Reformeringen av marinen] från 1886⁹⁰ hävdade han att torpedbåtarna skulle ersätta såväl de dyra pansarskeppen med ”monstruösa kanoner” som kustbefästningar. De skulle kunna baseras och löpa ut från tillfälliga baser för att stoppa anfallande eskadrar till sjöss.⁹¹

Denna tanke byggde också på den då moderna teorin om arbetsfördelning. De stora fartygens många funktioner skulle delas upp på många små, specialiserade fartyg.⁹² Härutöver fanns det en kult kring farten, ungdomen och extrema lösningar – allt del av tidens nihilism.⁹³

Flera sjöofficerare påpekade att de nya torpedbåtarna inte var sjövärdiga nog. Bourgois konstaterade 1886 att torpedbåtarna ”inte hade någon roll att spela i sjökriget fritt till sjöss”.⁹⁴ Denne kritiserade också idén om arbetsfördelning. Ett fartygs mål, skrev han, var inte att skjuta en viss projektil, vilket Charmes hävdade, utan att sänka fienden. Artilleriet skulle, genom sin långa räckvidd, fortsätta att vara sjökrigets viktigaste vapen. Hans slutsats var att ”herraväldet till sjöss har bibehållit sin vikt. Eskadrar kommer att fortsätta att vara nödvändiga för att göra anspråk på detta, för att bestrida det eller för att helt enkelt skydda sin kust.”⁹⁵

Den svenska diskussionen

I den svenska debatten gick skiljelinjen snarare mellan sådana som förespråkade stora fartyg med förmåga att uppträda fritt till sjöss och små, som skulle uppträda i skärgårdar och i kustbandet. De senare passade bättre in i en operativ doktrin dominerad av armén och hade dessutom en anfallstaktik som förde tanken till kavalleriets.

En intressant fråga är givetvis om Baeckström, med tanke på hans intresse för kustnära strid och små fartyg, var influerad av den unga skolan. Charmes återfinns i Baeckströms bibliografi. Baeckström diskuterar ingående användandet av min-(torped-)båtar av olika slag. Dessa borde utnyttjas offensivt, antingen oberoende eller i eskadrar. Särskilt användbara var de mot fartyg under gång i skärgård och till ankars om natten. De kan emellertid också användas mot fartyg till havs om de är tillräckligt många och kan utnyttja sitt fartövertag.⁹⁶

⁸⁹ Wrangel, Herman: *Svenska flottans bok. En populär framställning av vårt sjövapens utveckling och nuvarande ståndpunkt jämte skildringar af tjänsten och lifvet ombord, bilder från äldre och nyare tider m.m.* (Jos. Seligman, Stockholm 1898), s. 177ff.

⁹⁰ Detta är den enda bok av Jeune Écoles två grundare som finns i KB register.

⁹¹ Depeyre 2003 sid 435.

⁹² Motte sid 171.

⁹³ Motte sid 208.

⁹⁴ Depeyre 2003 sid 433 ff.

⁹⁵ Motte sid 221 ff.

⁹⁶ Baeckström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 204.

Baekström har alltså en relativt tvivlande inställning till min(torped)båtar. Skärgårdarna utgör deras viktigaste användningsområde.⁹⁷

Liksom i Frankrike fanns det i svenska flottan unga anhängare av små och snabba fartyg. Ett exempel på en argumentation à la *jeune école* finns i en artikel från 1897. Författaren hävdar här att det skulle vara möjligt att till rimligt pris anskaffa ett stort antal torpedbåtar. Dessa skulle baseras i grupper om sex längs kusten. Medan tre av dessa deltog i övningar skulle de andra tre ansvara för försvaret. Det borde finnas två klasser; den mindre skulle kunna transporteras på järnväg. De större skulle ha förmåga att "obehindradt kunde gå i skärgård, men äfven godt hålla sjön i hvad väder som helst."⁹⁸

Den unga skolans idéer är exempel på en militär revolution, som misslyckas på grund av en övertro på den nya teknikens möjligheter. Den är också ett exempel på sökandet efter "den billiga lösningen": ett relativt billigt vapen, som kan jämställa den svagare med den starkare – ett vanligt drag inte bara i fransk utan också i svensk försvarsplanering.

Avslutning

Den nya sjökrigsmaterielen innebar nya taktiska och strategiska möjligheter. Under 1800-talet utvecklades följaktligen sjökrigskonsten kraftigt. Franska sjöofficerare och andra intresserade spelade här en viktig roll. Mycket kom att visa sig vara stickspår där de tekniska möjligheterna, sett i backspegeln, feltolkades. Rammen och den unga skolans tro på de små torpedbåtarna är två exempel. Men stora delar av dagens sjökrigsteori, som vikten av säkra sjöförbindelser och maktprojektion, utvecklades under 1800-talet. Mahans storhet var att han lyckades väva ihop dessa tankar och samla dem till en övergripande sjömaktsteori. De som föregick honom har idag i huvudsak glömts bort.

Mahanismen kom att dominera den internationella diskussionen fram till åtminstone Första världskriget – så också i Frankrike. I Sverige har den däremot aldrig fått fäste, sannolikt beroende på dels att den svenska flottan i regel varit underlägsen sina potentiella motståndare och dels på att Mahans geopolitiska syn, med dess understrykande av sjömaktens betydelse, inte har fått något genomslag.

Baekström är för länge sedan bortglömd men hans idéer om strid i "ofritt vatten" var aktuella ända till det kalla krigets slut. Den svenska flottan kom att fortsätta att utveckla en strategi byggd på vad som senare kallades "*Sea Denial*". Den svenska geografin kom härvid att spela en stor roll. 1903 publicerade sjöofficerarna Lybeck och Hägg en studie med namnet "strategi och fartygsbyggnad". Här skisserades huvudlinjerna avseende flottans framtida uppbyggnad varav många kom att bestå fram till avrustningen efter det kalla kriget. Detta gällde såväl organisation som strategi. Den förra var uppbyggd med hänsynstagande till de färkvattensförträngningar som delar av det svenska marina operationsområdet. Den förra byggde på insikten att om man kan hindra att fienden får herravälde över de omgivande färkvattnen då kan man också lösa alla flottans uppgifter, nämligen: "afvärjande af landstigningsförsök, skydd mot handelsblockad och skydd mot brandskattning."⁹⁹

⁹⁷ Baekström: *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 211ff.

⁹⁸ K.P. Förbättringar inom torpedväsendet och derigenom ökad värde af torpedvapnet för vårt försvar. *TiS* 1897. Sid 98 ff. Man kan notera att vi under det kalla kriget hade två sorters torpedbåtar varav den mindre kunde transporteras på landsväg med hjälp av trailer.

⁹⁹ Otto Lybeck och Erik Hägg. *Strategi och fartygsbyggnad*. *TiS* 1903. Sid 120.